

УДК 347.512:355.212.7-057.36(477)

**ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН,  
ЩО ПРОХОДЯТЬ АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ  
НА ЮРИДИЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ**

**Григоренко Є. І.,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри державно-правових дисциплін  
юридичного факультету  
Харківського національного університету  
імені В.Н. Каразіна

**Анотація** У статті проаналізовано підстави та порядок притягнення громадян України, що проходять альтернативну (невійськову) службу до спеціального виду юридичної відповідальності у вигляді скасування рішення місцевої державної адміністрації про направлення на альтернативну службу та спрямування на призов проходження строкової військової служби. Вказано на помилковість такого виду юридичної відповідальності, оскільки це не тільки суперечить іншим приписам чинного законодавства, але й може збільшити кількість правопорушень серед військовослужбовців.

**Ключові слова:** юридична відповідальність, юридична відповідальність спеціальних суб'єктів, юридична відповідальність військовослужбовців, військова служба, військовослужбовці, альтернативна (невійськова) служба

**Анотация** В статье анализируются основания и порядок привлечения граждан Украины, которые проходят альтернативную (невоенную) службу к специальному виду юридической ответственности в виде отмены решения местной государственной администрации о направлении на альтернативную службу и направления на призыв прохождения срочной военной службы. Указывается на ошибочность такого вида юридической ответственности, поскольку это не только противоречит иным предписаниям действующего законодательства, но и может увеличить количество правонарушений среди военнослужащих.

**Ключевые слова:** юридическая ответственность, юридическая ответственность специальных субъектов, юридическая ответственность военнослужащих, военная служба, военнослужащие, альтернативная (невоенная) служба.

**Annotation** The article analyzes the grounds and procedures for involving citizens of Ukraine, which are an alternative (non-military) service to a special form of legal liability in the form of cancellation of the decision of the local public administration about the direction of alternative service and the direction of the call conscript military service. It specifies the fallacy of this type of legal responsibility, because this is not only contrary to other provisions of the current legislation, but can also increase the number of offenses committed by military personnel.

**Key words:** legal responsibility, legal responsibility of special subjects, legal liability of servicemen, military service, military, alternative (non-military) service.

Із прийняттям Конституції України конституційний процес почав розвиватися на якісно новому підґрунті, що супроводжувалося значною гуманізацією всього конституційного та поточного законодавства України, введенням нових інститутів, розширенням каталогу прав і свобод людини та громадянина. З огляду взятих на себе зобов'язань, Українська держава буде своєю правову систему, ґрунтуючись на принципі, згідно якого людина визнається найвищою соціальною цінністю.

Проте Українська держава, незважаючи на вказані гуманістичні спрямування щодо людини, все одно проводить чітку правову політику стосовно виконання людиною та громадянином конституційних обов'язків, які повинні виконуватись, оскільки при їх втіленні реалізуються суспільні інтереси (статті 17 і 23 Основного Закону). Проголошення права на свободу світогляду та віросповідання надає можливість переконатися у наявності чіткої позиції держави стосовно виконання конституційних обов'язків та, разом із тим, гуманістичного підходу щодо цього.

Так, ч. 4 ст. 35 Конституції України встановлює, що ніхто не може бути звільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. Разом із тим, у вказаній частині цієї ж статті міститься важливий припис, що закріплює право, яке безпосередньо стосується у тому числі й військової служби та військового обов'язку, а саме право на альтернативну (невійськову) службу. У зазначеному випадку йдеться про заміну вказаним видом служби військової служби у тому разі, якщо громадянин України, який зобов'язаний реалізувати обов'язок, що передбачено ст. 65 Конституції України та пов'язаний із проходженням військової служби, має релігійні переконання, що суперечать її проходженню. На підставі вказаного конституційного припису та на його розвиток було прийнято Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу в Україні» [1].

Отже, конституційне право громадян на альтернативну (невійськову) службу можна віднести до питань, які безпосередньо стосуються військової служби, реалізації військового обов'язку, оскільки належна реалізація цього права може внести певні

корективи у процес призову громадян на строкову військову службу та її проходження.

Проте на шляху до належної реалізації права на альтернативну (невійськову) службу стоїть ціла низка перешкод, серед яких застаріле та непослідовне законодавство, що регулює проходження такої служби та встановлює юридичну відповідальність за порушення у сфері її проходження, непоширеність належних практик, а також недостатньо всеохоплююча наукова розробка цього інституту.

Так, Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» безнадійно застарів та створює велику кількість перешкод на шляху реформування військової сфери. У зв'язку з недоліками цього Закону виникають складні правові конфлікти у різних сферах соціального захисту та реалізації прав і свобод військовослужбовців. Не виключенням з цього приводу стало навіть й право на свободу совісті. Так, у частині 5 статті 6 названого Закону зазначається, що особам, релігійні переконання яких перешкоджають проходженню строкової військової служби, надається право на альтернативну службу згідно з Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу».

Таким чином, правом на альтернативну службу у контексті приписів цього Закону можуть користуватися лише особи, які призиваються на строкову військову службу, а особи, що проходять військову службу за контрактом цим правом користуватися не можуть. Проте виникає питання стосовно того, що робити в тому випадку, якщо релігійні переконання у військовослужбовця було сформовано під час проходження військової служби. На наш погляд, право на свободу совісті при проходженні військової служби повинно розглядатися значно ширше та охоплювати собою випадки виникнення релігійних переконань при проходженні військової служби. Закон повинен передбачати, що у тому випадку, коли релігійні переконання виникли під час проходження строкової військової служби, такий військовослужбовець повинен бути звільнений з військової служби та направлений на проходження альтернативної (невійськової) служби. Що стосується осіб, які проходять військову службу за контрактом, то набуття відповідних переконань повинно бути підставою для розірвання контракту про проходження військової служби.

Крім цього, таке вузьке та однобічне розуміння права на альтернативну службу названим Законом, а також недостатня розробленість відповідних конституційних положень породжує й інші проблеми у цій сфері. Слід зазначити, що гуманізація українського законодавства була спрямована на створення умов, за яких кожний громадянин мав би змогу виконувати покладені на нього обов'язки. У зв'язку з цим, у частині 4 статті 35 Конституції України чітко встановлено, що ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

На перший погляд, це положення дійсно сприяє тому, що громадянин України, який має релігійні переконання та підлягає призову на строкову військову службу, не буде ухилятися від неї, а натомість буде проходити альтернативну (невійськову) службу. Проте у цій сфері виникають правові конфлікти, що пов'язані з недостатньою урегульованістю на рівні чинного законодавства питань, пов'язаних з альтернативною службою, що призводить до неправильного уявлення про неї як громадянами, що підлягають призову на військову службу та які мають відповідні релігійні переконання, так і розробниками нормативно-правових актів, що не сприяє створенню нормативних гарантій реалізації цього обов'язку. Особливо це стосується спотворення розуміння юридичної відповідальності громадян, які проходять альтернативну (невійськову) службу.

Так, із вищевказаної конституційної норми є не зрозумілою юридична природа альтернативної (невійськової) служби, у зв'язку з чим її у переважній більшості розуміють саме як право на альтернативну службу. Саме таке розуміння призвело до того, що Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу», розглядаючи її теж як право, фактично не встановлює спеціальної юридичної відповідальності за ухилення від неї. Також названа відповідальність не прописана в Кодексі України про адміністративні правопорушення, в Кримінальному кодексі України. Єдиною можливою санкцією для осіб, що ухиляються від альтернативної служби або порушують інші вимоги, які висуваються до осіб, що її проходять (частина 3 статті 8 Закону) є таке положення: «У разі ухилення громадянина від проходження альтернативної служби або вчинення інших дій, передбачених частиною першою цієї статті, місцева державна адміністрація може скасувати своє рішення про направлення його на альтернативну службу, про що протягом п'яти календарних днів у письмовій формі повідомляє громадянина і військовий комісаріат, після чого громадянин підлягає призову на строкову військову службу на загальних підставах».

Таким чином, громадянин України, який проходять альтернативну (невійськову) службу буде ухилятися від проходження альтернативної служби; брати участь у страйках; займатися підприємницькою діяльністю; навчатися в закладах освіти, крім середніх або вищих закладів освіти з вечірньою або заочною формами навчання; відмовлятися від місця проходження альтернативної служби, визначеного відповідним структурним підрозділом місцевої державної адміністрації фактично позбавляється права на проходження альтернативної (невійськової) служби та підлягає призову на строкову військову службу на загальних підставах.

При цьому під ухиленням від проходження альтернативної служби вважається: неприбуття без поважних причин на місце проходження альтернативної служби, зазначене у направленні, або прибуття із запізненням більше ніж на три календарні дні; самовільне припинення виконання службових обов'язків; несвоєчасне (пізніше ніж за п'ять календарних днів) повідомлення відповідному структурному підрозділу місцевої державної адміністрації про надання відпустки з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, а також

про попередження власником або уповноваженим ним органом щодо звільнення у зв'язку з ліквідацією, реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, установи, організації.

Але проблема полягає у тому, що такий громадянин не може проходити військову службу (це суперечить його переконанням). У зв'язку з цим, він буде, як правило, ухилятися й від проходження військової служби або неналежно ставитися до її проходження. Ця санкція базується на неправильному уявленні про альтернативну службу виключно як права громадян. Право – це міра можливої поведінки, а отже, громадянин реалізує його за власним бажанням. У нього є можливість вибору – не тільки реалізовувати або не реалізовувати це право, а також, коли він його почав реалізовувати, в будь-який час відмовитися від подальшої реалізації. На таких засадах і побудовано Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу».

З огляду на це, вважаємо абсолютно неприпустимим положення Закону про те, що громадянин, у разі ухилення від альтернативної служби, направляється на військову службу. У цьому випадку слід розуміти, що недисциплінованість громадянина не може нівелювати його стійкі релігійні переконання, які, як вказано у Конституції та Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу» прямо суперечать виконанню військового обов'язку. Зокрема, у частині 4 статті 35 Конституції України безпосередньо вказано: «Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою». У свою чергу, у статті 2 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» прямо вказано: «Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю».

Таким чином, складається ситуація, відповідно до якої, громадяни України, які підлягають призову на строкову військову службу і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, документально або іншим чином підтвердили істинність переконань та стосовно яких прийнято відповідні рішення, починають проходити альтернативну (невійськову)

службу. Проте, немає жодної гарантії того, що серед таких громадян не буде недисциплінованих осіб. Відповідно, такі особи також мають релігійні переконання, що суперечать військовому обов'язку. Але, чинне законодавство за дії, які є проявом, передусім, недисциплінованості дозують направлятися за рішенням місцевої державної адміністрації на призов проходження строкової військової служби на загальних підставах, тобто виконувати військовий обов'язок.

Такий вид юридичної відповідальності громадян України, які проходять альтернативну (невійськову) службу, по-перше, суперечить приписам чинного законодавства, відповідно до яких у таких громадян мають місце релігійні переконання, що суперечать виконанню військового обов'язку. Адже, як влучно вказано у тлумачному словнику Володимира Даля, під словом «суперечити» слід розуміти наявність двох несумісних обставин [2]. З огляду на це можна вбачати логіко-юридичну помилку законодавця, яка полягає в тому, що створюються юридичні підстави направляти на військову службу осіб, що мають такі переконання, що суперечать суті військової служби. Тобто йдеться про поєднання двох несумісних обставин.

По-друге, застосування такого виду юридичної відповідальності до громадян України, які проходять альтернативну (невійськову) службу буде призводити до збільшення правопорушень серед військовослужбовців. Зокрема, якщо громадянин України, проходячи альтернативну службу, ухиляється від неї, то проходячи військову службу, він теж може почати від неї ухилятися, або неналежним чином ставитися до виконання свої службових обов'язків, що призведе до притягнення його до юридичної відповідальності.

У зв'язку з цим, слід передбачити на законодавчому рівні інші санкції за ухилення від альтернативної служби, оскільки наявність такої санкції, на наш погляд, спотворює саму ідею альтернативної (невійськової) служби, буде негативно відбиватися на процесі проходження військової служби.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Про альтернативну (невійськову) службу в Україні: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 188.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – В 4 т. – Т. 3: П / Владимир Иванович Даль. – 4-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2007. – 520 с.